

Розділ IV

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

УДК 65.012.8:33

**В.Ф. Проскура,
С.А. Жуков**

ФОРМУВАННЯ ЗАСАД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА РІВНІ ДЕРЖАВИ, РЕГІОНУ, ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто сучасні погляди та проблеми, пов'язані з формуванням економічної безпеки на рівні держави, регіону та окремого підприємства.

Ключові слова: безпека, економічна безпека, економічна безпека регіону, рівень економічної безпеки, економічна безпека підприємства.

Рассмотрены современные взгляды и проблемы, связанные с формированием экономической безопасности на уровне государства, региона и отдельного предприятия.

Ключевые слова: безопасность, экономическая безопасность, экономическая безопасность региона, уровень экономической безопасности, экономическая безопасность предприятия.

The modern looks and problems, related to forming of economic security at the level of the state, region and separate enterprise, are considered in the article.

Key words: safety, economic security, economic security of a region, level of economic security, economic security of enterprise.

Постановка проблеми. У Концепції національної безпеки як основні об'єкти національної безпеки розглядаються держава, товариство і особа. У змістовному аспекті національна безпека в сучасному розумінні є багатоплановою категорією, що включає безпеку в економічній, соціальній, політичній, інтелектуальній, інформаційній, демографічній, генетичній, психологічній та інших сферах. Іншими словами, це категорія, що охоплює практично усі сфери життєдіяльності людини, для кожної з яких характерні свої загрози, а відповідно і системи, що забезпечують захист від них. Ключовим елементом націона-

льної безпеки держави є економічна безпека, оскільки реалізація національних інтересів України можлива тільки на основі стійкого розвитку економіки [1].

Стан дослідження. Проблемам національної економічної безпеки присвячена значна кількість наукових робіт. При цьому вітчизняні економісти, пропонуючи концептуальні підходи до дослідження проблем безпеки у сфері економіки і розробці механізмів захисту від загроз, що діють в цій сфері, виходять з різних визначень термінів і структурних складових економічної національної безпеки [1–5]. В результаті у галузі досліджень з економічної безпеки склалося декілька концептуальних підходів.

Мета дослідження – спроба виділити три підходи до визначення суті національної економічної безпеки, в кожному з яких мають місце авторські концепції, а саме:

1. Визначення безпеки через стан економіки, інститутів влади, зовнішніх зв'язків тощо, яке повинне забезпечувати гарантований захист національних інтересів; існуючий статус та економічний суверенітет країни; стійкий соціально-економічний розвиток країни; стійкість до впливу зовнішніх і внутрішніх чинників; прийнятний рівень прибутків, виробництва, споживання і зайнятості.

2. Визначення безпеки через сукупність умов і факторів (економічних, політичних і правових), що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення та самовдосконалення, виробництва максимальної кількості економічних благ на душу населення, що є найефективнішим способом.

3. Визначення безпеки через «стійкість» національної економічної системи, яка забезпечується її здатністю нейтралізувати потенційні джерела негативних зовнішніх і внутрішніх впливів (шоків) і мінімізувати збиток, викликаний шоками, що реально сталися.

Виклад основних положень. *Економічна безпека держави* є складною і багатоплановою конструкцією. Будучи частиною системи національної безпеки, вона водночас складає основу для формування всіх елементів, що входять до її структури: військового, технологічного, продовольчого, екологічного тощо.

Досвід показує, що тільки надійна, ефективна система за забезпечення економічної безпеки може служити гарантом суверенітету і незалежності країни, її стабільного і стійкого соціально-економічного розвитку.

Основною зброєю у боротьбі з негативними зовнішніми впливами на Україну в умовах глобалізації є економічні методи. Не секрет, що на сучасному етапі розвитку української економіки не достатньо конкурентоспроможними є більшість галузей народного господарства, недостатньо використовується науково-технічний потенціал, а відтак спостерігається залежність від техніки і технологій розвинених країн світу. До того ж необхідно відмітити, що Україна залежить від політики міжнародних організацій – МВФ, МБРР, ЄБРР, які є фінансовими структурами розвинених країн.

Різкий спад виробництва та загальний занепад економіки України почався з розпадом СРСР. Різне падіння рівня доходів і життя населення, неконтрольована трудова міграція та засилля іноземних товарів і фірм становить загрозу державності України. Головною причиною цього є недостатній розвиток економіки країни. Як оцінити ці загрози, які прийняти заходи для виходу нашої країни з тривалої кризи? Це є основні питання над якими працює переважна більшість економістів, політиків, можновладців.

Проблема економічної безпеки в зарубіжній літературі розглядається досить давно. Початок досліджень цієї проблематики поклав ще президент США Ф. Рузвельт у 1934 році, використавши термін «економічна безпека». Натомість у СРСР довгий час даного напрямку національної безпеки не існувало, але з початком перебудови на її терени почали проникати ідеї економічної безпеки.

В Україні на початку 90-х років засоби масової інформації, економісти, політики почали використовувати термін «економічна безпека». Так, одним з перших дану тематику підняв в Раді національної безпеки при Президентові України у жовтні 1994 року Радник Президента України з питань національної безпеки В.П. Горбулін. Пізніше в полеміку з цього питання вступили й інші видатні Українські економісти. В цьому ж році з'явилися перші наукові статті з даної проблеми.

Специфічною особливістю сучасного етапу дослідження економічної безпеки є та обставина, що загрози економічній безпеці ототожнюються з процесом, пов'язаним з динамічною трансформацією економіки, а не з її стабільним статичним станом. Іншими словами, основні загрози економічній безпеці можуть вплинути на самі цілі докорінних перетворень, а також спричинити непомірно високі витрати при їх досягненні.

Аналіз стану економічної безпеки базується на використанні рангових ознак, що дозволяють упорядковувати спостережувані об'єк-

ти за співвідношенням рівнів загроз економічній безпеці (рівність – нерівність та більше – менше). Ранг загроз економічній безпеці реалізується в системі кількісних показників – індикаторів економічної безпеки, які залежать від рівня аналізованого регіону.

Під економічною безпекою держави розуміється комплекс економічних, геополітичних, екологічних, правових та інших умов, що забезпечують:

- передумови для виживання в умовах кризи і майбутнього розвитку;
- захист життєво важливих інтересів країни щодо її ресурсного потенціалу, збалансованості і динаміки розвитку та зростання;
- створення внутрішнього імунітету і зовнішньої захищеності від дестабілізуючих дій;
- конкурентоспроможність країни на світових ринках і стійкість її фінансового стану;
- гідні умови життя і сталий розвиток людини.

Під економічною безпекою регіону розуміється сукупність умов і факторів, що характеризують стан економіки, стабільність, стійкість і поступальність її розвитку, міру її незалежності та інтеграції з економікою країни в цілому, що дає можливість:

- проводити власну економічну політику в рамках держави;
- адекватно реагувати на різкі геополітичні зміни в державі;
- здійснювати (чи, принаймні, розпочати) значні економічні реформи, не чекаючи допомоги від держави при виникненні невідкладних соціально-небезпечних ситуацій на самій території, пов'язаних з локальними економічним лихом або економічними прорахунками (помилками) на рівні держави;

на договірній основі надавати допомогу суміжним регіонам, де існуюча незбалансована економічна ситуація може негативно відобразитися на економічних інтересах самого регіону;

стабільно підтримувати відповідність діючих на території економічних нормативів, загальноприйнятих у світовій практиці (або директивно затверджених для конкретного регіону на конкретний період часу), що дозволяє зберегти (чи відновити) гідний рівень життя населення.

Централізована система управління економікою практично завжди припускала підпорядкування інтересів регіонів загальнодержавним інтересам. Реалізовувалася політика спеціалізації регіонів на певних видах виробництва, а перерозподіл ресурсів і продуктів праці,

трудових ресурсів не зустрічав у такій системі особливих ускладнень. Але на даному етапі розвиток ринкової економіки та тенденції децентралізації супроводжують прагнення регіонів до проведення політики, незалежної від центральних органів управління. Одночасно спостерігається поступове послаблення регулювальних можливостей центральної влади і державного регулювання на всіх рівнях взагалі.

Це, у свою чергу, привело до руйнування адміністративних і господарських зв'язків, які склалися, не лише вертикального, але й горизонтального типу. В результаті це привело до помітного зростання дії факторів загроз економічній безпеці, а їх прояв привів до швидкого зниження рівня економічної безпеки регіонів і держави в цілому.

Нерівномірність умов, в яких перебувають регіони, а також значне послаблення міжрегіональних і міжгалузевих зв'язків, привело не лише до загального зниження рівня безпеки, але й до зростання міжрегіональної диференціації. Ця проблема спровокувала застосування принципово нового підходу до її вирішення.

Завдання аналізу стану економічної безпеки належить до аналітичних завдань великих соціально-техніко-економічних систем, які характеризуються різноманітністю властивостей, параметрів і станів, складністю внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків, невизначеністю умов розвитку, багатосуб'єктністю та різноманітним інтересів. Тому всі відомі методи аналізу технічних систем у цьому випадку непридатні. Для такої системи ефективним є застосування принципово нового підходу до аналізу економічної безпеки – індикативного аналізу. Його специфіка полягає в тому, що економічна безпека виражається через систему показників особливого типу, заснованого на індикативних критеріях, за величинами яких можна робити висновки про стан даної системи за рівнями безпеки. За значеннями індикаторів економічної безпеки можна визначати характер поточної ситуації. Такого роду судження можна висловлювати, порівнюючи значення індикаторів із заздалегідь визначеними пороговими рівнями (індикаторами порогових ситуацій).

Порогові рівні індикаторів безпеки – це граничні значення, які розділяють ситуації залежно від рівнів кризового стану. На цій основі виділяють три градації якісного розрізнення стану: нормальний, передкризовий і кризовий, останній в свою чергу має свої рівні поглиблення кризового стану.

Загалом для забезпечення необхідного рівня наукової обґрунтованості індикативний аналіз спирається на наступні принципи:

– комплексності підходу, що вимагає аналізу усіх сторін об'єкта дослідження – територіальної, галузевої, технологічної, соціальної та іншої;

– ієрархічності територіально-виробничих структур з урахуванням як внутрішніх взаємозв'язків і взаємозалежностей, так і зовнішніх факторів, з позицій вивчення об'єкта дослідження як елемента економічного простору вищого рівня;

– варіантності (альтернативності), що передбачає виявлення і обґрунтування можливих варіантів (сценаріїв) виходу з кризової ситуації, а також розрахунку траєкторій соціально-економічного розвитку в постстабілізаційний період;

– пріоритету економічної безпеки як одного з найважливіших елементів якості життя і соціального прогресу, тобто пріоритетності вирішення завдань і здійснення заходів, спрямованих на збереження здоров'я і життя людини, підтримки нормальних умов її існування;

– прийнятності ризику, тобто виявлення і реалізації доступних заходів, спрямованих на захист людини в ринковому середовищі і недопущення подолання порогових ситуацій;

– сумарності технічної, енергетичної та соціальної складових економічної безпеки і безумовного пріоритету останньої;

– компромісу між поколіннями з урахуванням довгострокових наслідків подолання кризових ситуацій.

За ринкових умов господарювання важливе значення має *економічна безпека суб'єктів підприємницької діяльності*. Незважаючи на те, що теоретичні основи економічної безпеки підприємств досліджені достатньо всесторонньо і вичерпно, проте це поняття по-різному трактується у науковій літературі.

Так, група авторів монографії [3] економічну безпеку підприємств визначають як «такий стан корпоративних ресурсів (капіталу, персоналу, інформації і технології, техніки й обладнання) і підприємницьких можливостей, при якому гарантується найефективніше їх використання для стабільного функціонування і динамічного науково-технічного і соціального розвитку, протистояння внутрішнім і зовнішнім негативним загрозливим впливам» [3, с. 41].

Т.М. Іванюта і А.О. Заїчковський дають наступне визначення економічній безпеці підприємства: «це система створення механізму мобілізації й найбільш оптимального управління корпоративними ресурсами даного підприємства з метою найбільш ефективного їх використання і забезпечення стійкого функціонування того чи іншого під-

приємства, його активної протидії будь-яким негативним чинникам впливу на свою економічну безпеку» [2, с. 9].

Рівень економічної безпеки підприємства безпосередньо залежить від ефективності дій власників, керівництва і менеджерів, від їх готовності попередити або уникнути загроз, а при їх виникненні – від здатності ліквідувати негативні наслідки складових внутрішнього і зовнішнього середовища.

Економічну безпеку підприємства складають всі види ресурсів, які забезпечують стабільність його функціонування, досягнення фінансового і комерційного успіху, а також прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток [2, с. 9]. Це фактично і є головною метою економічної безпеки підприємства. Крім цього необхідно враховувати і високий потенціал розвитку підприємства в майбутньому періоді.

Визначені цілі лягли в основу формування структурних елементів економічної безпеки підприємства (див. табл.).

Таблиця

Структура і характеристика складових економічної безпеки підприємства

№ з/п	Складова	Характеристика
1.	Фінансова	Досягнення найефективнішого використання фінансових ресурсів підприємства
2.	Кадрова	Ефективне управління персоналом
3.	Техніко-технологічна	Ступінь відповідності технологій світовим стандартам, оптимальне використання ресурсів згідно сучасних світових аналогів
4.	Політико-правова	Всебічне правове забезпечення діяльності підприємства, дотримання чинного законодавства
5.	Інноваційна	Доведення науково-технічних ідей, винаходів, новацій до результату, придатного до практичного застосування
6.	Інформаційна	Ефективне інформаційне забезпечення господарської діяльності підприємства
7.	Маркетингова	Використання комплексу маркетингових інструментів та ефективний маркетинговий менеджмент на підприємстві
8.	Науково-інтелектуальна	Збереження та розвиток наукового та інтелектуального потенціалу підприємства

9.	Екологічна	Дотримання екологічних норм і стандартів, мінімізація втрат від забруднення навколишнього середовища
10.	Соціальна	Створення і регулювання нормальних умов праці для робітників підприємства, підвищення соціального добробуту їх сімей, забезпечення соціальної справедливості в колективі
11.	Охоронно-силова	Забезпечення фізичної безпеки робітників підприємства і збереження його майна

Для забезпечення економічної безпеки підприємства необхідно виконання наступних заходів:

формування необхідної кількості та якості ресурсів;

перспективне прогнозування і планування;

здійснення аналізу й оцінки досягнутого рівня економічної безпеки;

корегування планів і заходів щодо економічної безпеки.

Під час формування системи економічної безпеки підприємства необхідно враховувати певні положення, які усестороннє охоплюють інтереси всіх зацікавлених суб'єктів (власників і засновників, акціонерів, генерального директора та членів ради директорів, менеджерів вищої і середньої ланок). Саме це коло осіб є найбільш зацікавленими в успішному веденні підприємницької діяльності [3, с. 297].

Безперечно системи економічної безпеки підприємств різняться між собою і характеризуються індивідуальним підходом до їх формування. Об'єднує їх те, що всі вони повинні ґрунтуватися на дотриманні чинних законів і нормативних документів. Також економічний захист повинен економічно обґрунтуватися. Світова практика довела, що оптимальним для забезпечення безпеки підприємств є поріг до 20-25% від прибутку. Важливим у процесі забезпечення економічної безпеки є його комплексний, систематичний і планомірний характер.

Висновки. Отже, основою формування економічної безпеки підприємства повинно стати визначення площин, у межах яких виникають фактори небезпеки. До них належать: економічні; технічні – пов'язані з використанням застарілих технологій та обладнання; інформаційні – спричинені неповноцінністю інформації; правові – недосконалість правової бази; соціальні – незадоволеність працівників певними аспектами управління та інші.

Таким чином, розглянувши сучасні основні засади формування економічної безпеки на рівні держави, регіону та окремого підприємства

ства, доходимо висновку, що вирішення даної проблеми можливе лише при застосуванні комплексного підходу, який дасть можливість забезпечити безпеку економічних інтересів усіх суб'єктів господарювання на різних його рівнях.

1. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України // Відомості Верховної Ради України. – № 10. – 1997.

2. Іванюта Т.М. Економічна безпека підприємств: навч. посібник / Т.М. Іванюта, А.О. Заїчковський. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.

3. Організація системи формування механізму інноваційного забезпечення економічної безпеки конкурентоздатного підприємства: монографія / [В.М. Гончаров, Д.В. Салоха, В.Ю. Припотень, Я.В. Васьковська]. – Донецьк: СПД Купріянов В.С., 2010. – 416 с.

4. Олейников Е.А. Основы экономической безопасности: учеб. пособие / Е.А. Олейников. – М., 1997. – 285 с.

5. Пастернак-Таранушенко Г. Индексы безопасного финансирования та забезпечення економічної безпеки України / Г. Пастернак-Таранушенко // Персонал. – 1999. – № 6. – С. 34–37.

УДК 34 (477)

**І.О. Губарєва,
П.Й. Бернацький**

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Розкрито складові механізми державного регулювання протидії корупції у системі забезпечення економічної безпеки України. Подане структурування є основою для розроблення заходів щодо протидії корупції, визначення найважливіших сфер впливу державного регулювання на економічну безпеку. Наведено концептуальні засади державного регулювання економіки, що визначаються набором методів і функцій.

Ключові слова: державне управління, економічна безпека, корупція.

Раскрыты составляющие механизма государственного регулирования противодействия коррупции в системе обеспечения экономической безопасности Украины. Приведенное структурирование является основой для разработки мероприятий по противодействию коррупции, выделения наиболее важ-